

grote moord herdenken en het eindigt met een lijst van 22 gedenkstenen en 14 monumenten. Een 16 pagina's lange bibliografie sluit deze bundel af.

Een lijstje met gebruikte afkortingen zou, ook voor Belgische lezers, geen overbodige luxe zijn geweest. Het is ook hinderlijk dat de opzet (introdactie, conclusie) en de annotatie per artikel afwijkend is; een strakkere redactie had dat kunnen vermijden. Dat geldt ook voor de inhoud. Stond er nu nauwelijks iets over de jodenvervolging in de illegale pers (Van den Wijngaert) of viel het wel mee (Gotovitch)? Toch zullen meerdere artikelen onderzoekers in andere landen aan het denken (en hopelijk aan het onderzoeken) zetten, wat dat betreft een goede opmaat voor vergelijkende geschiedenis tussen Nederland, België en Frankrijk.

David Barnouw

H. A. Poeze, ed., *Politiek-politioneele overzichten van Nederlandsch-Indië, IV, 1935-1942* (Leiden: KITLV uitgeverij, 1994, xcix + 485 blz., f60,-, ISBN 90 6718 051 3).

Met dit deel sluit H. Poeze de publikatie af van de politiek-politionele overzichten die in Nederlands-Indië zijn opgemaakt van 1927 tot 1942. Deze uitgave sluit goed aan op de bronnenpublicaties over onder andere de Volksraad (S. L. van der Wal ed.) en de nationalistische beweging (R. C. Kwantes ed.), die eerder zijn verschenen onder auspiciën van het Nederlands historisch genootschap. Evenals in de verzameling van Kwantes staat in het onderhavige werk de nationalistische beweging in al zijn geledingen centraal en wordt zij belicht vanuit een Nederlandse, gouvernementele invalshoek. Anders dan in Kwantes' werk waarin de visie van diverse ambtelijke diensten op deze problematiek aan bod komt, is hier echter slechts één instelling aan het woord, de Algemeene recherche dienst. Deze had na de communistische opstand van 1926-1927 tot taak de vinger aan de pols van (potentieel) revolutionaire groepen en bewegingen te houden. Enerzijds is hierdoor het beeld versmald tot een staalkaart van politionele fixaties van een opsporingsdienst. Anderzijds leidt deze politionele invalshoek ertoe dat niet alleen informatie over de belangrijkste seculiere en Islamitische nationalistische partijen wordt aangereikt, maar ook messianistische, regionale, jongeren- en vakorganisaties, alsmede de Arabische en Chinese bevolkingsgroep de revue passeren, althans voor zover zij orde en rust in de archipel bedreigden.

Het seriële karakter van de overzichten — helaas zijn die van oktober 1939 tot mei 1940 en na juli 1941 onvindbaar — maakt het mogelijk de ontwikkelingen in nationalistische kring van 1935 tot 1941 op de voet te volgen. Op hoofdlijnen verschijnt het beeld dat de langs ideële, strategische en religieuze lijnen verdeelde nationalistische groeperingen geleidelijk naar elkaar toe groeiden. Of beter, naar elkaar toe werden gedreven, want duidelijk is dat de eendracht werd bevorderd door teleurstelling over de onbuigzame Nederlandse houding tegenover de diverse staatsrechtelijke initiatieven waarmee de grenzen van de Nederlandse stellingname werden afgetast. Die teleurstelling leidde ook tot een zekere radicalisering, zoals bleek na de verwerping van de petitie-Soetardjo, ingediend door de loyaal gematigde vleugel. Een conglomeraat van gematigde en radicalere groepen, die gedreven werden door uiteenlopende idealen als zelfbestuur en onafhankelijkheid, stelde daarna de verdergaande eis van een Indonesisch parlement. Maar tegelijk spreekt uit de overzichten de angst van nationalistische groepen voor een radicalere stellingname en ageren zij publiekelijk althans

binnen de speelruimte die het gouvernement hen gunt. Zo moest de klip van de repressie worden omzeild waarop illustere voorgangers als Soekarno's PNI/Partindo waren lekgeslagen. De nationalististen poogden ook de oplopende internationale spanningen te gebruiken om het gouvernement tot concessies te bewegen. Die poging vergrootte echter slechts de kloof tussen beiden. Het gouvernement wenste vooralsnog de rijen en het debat te sluiten. Wel groeide zijn achterdocht ten aanzien van contacten tussen Japan(ers) en Indonesische malcontenten. Met name in Parindra-kring werden sinds 1938 pan-Aziatische affiliaties geconstateerd, maar van meer dan een duistere affaire in augustus 1940 in Balikpapan wordt in de overzichten niet verhaald (365).

De prijs voor dit tactisch gemanoevreer binnen de marges van de wet was dat de werfkracht van de nationalistische organisaties gering was. Daartoe droeg ook de repressie bij. Zo is in een overzicht sprake van 'de vrees der massa om met P.N.I.-leden om te gaan' (194). De overzichten geven ook een beeld van het arsenaal waaruit het gouvernement kon putten om de orde te beveiligen — zo behoorden onder meer het afluisteren van telefoon en het censureren van privé-correspondentie tot de wettige mogelijkheden (45) — en hoe laag zijn tolerantiedrempel was. De aanbidding van een rood-wit boeket op een congres kon leiden tot politie-ingrijpen (25). Dit alles doet verlangen naar een nadere studie van de wijze waarop het gouvernement in het interbellum gestalte gaf aan zijn orde-en-rust beleid. Boven-Digoel en de inzet van het KNIL zijn bekende laatste redmiddelen, maar wat kon het gouvernement in stelling brengen om te voorkomen dat daarnaar moest worden gegrepen.

De uitgave van de overzichten is omlijst met adequate registers, een uitgebreide, deels beredeneerde bibliografie en een 70 pagina's lange inleiding waarin op voorbeeldige wijze de overzichten worden samengevat en in hun koloniaal-politieke en internationale context worden geplaatst. Echter, als er kritiek moet worden geleverd, dan is het op dit laatste onderdeel. De vraag rijst of deze inleiding zijn doel niet voorbij schiet. Een onderzoeker van de nationalistische beweging is toch primair geïnteresseerd in de overzichten in plaats van in de samenvatting, terwijl de niet-onderzoeker in de verleiding komt na zo'n uitgebreid resumé de overzichten te laten voor wat ze zijn en dat zou jammer zijn.

P. M. H. Groen

P. E. de Hen, J. G. Berendsen, J. W. Schoonderbeek, *Hoofdstukken uit de geschiedenis van het Nederlandse accountantsberoep na 1935* (Assen: Van Gorcum, 1995, xiii + 325 blz., f55,-, ISBN 90 232 3018 3).

Dit boek, geschreven in opdracht van het Nederlands instituut van registeraccountants (NIVRA), is een vervolg op de *Geschiedenis der accountancy in Nederland. Aanvang en ontplooiing, 1895-1935* door Joh. de Vries. Deze vervolgstudie begint in 1935 en eindigt rond 1970 als het NIVRA een feit is. De auteurs — een economisch redacteur en twee accountants — kozen voor een thematische aanpak van het onderwerp, hetgeen uitmondde in veertien hoofdstukken.

In deze geschiedschrijving speelt het Nederlandsch instituut van accountants (NIVRA), de oudste en veruit belangrijkste accountantsorganisatie in Nederland, een belangrijke rol. Het waren met name zijn (bestuurs)leden, die aandrongen op een wettelijke regeling van het accountantsberoep. Dit doel werd in 1967 bereikt met de vorming van het NIVRA. Vier